

Geletterdheid in het vmbo

In dit artikel wordt verslag gedaan van een casestudy op een vmbo-praktijkschool. Eén klas is een week lang gevolgd om te kijken hoe er met geletterdheid wordt omgegaan. Het blijkt dat er veel schriftelijk aanbod is, maar dat er door een gebrek aan motivatie bij de leerlingen, door beperkte eisen die aan de leerlingen worden gesteld en door een vaak ontbrekende controle weinig met dit aanbod wordt gedaan. Treedt er een verschraving op in het onderwijs zonder dat dit wordt opgemerkt?

MARLON POPPELAARS/NIJMEGEN

Inleiding

De afgelopen jaren hebben we veel kunnen lezen over problemen rond laaggeletterdheid. In de media wordt gepraat over een aantal van 1,5 miljoen laaggeletterden in Nederland. Dat zou betekenen dat 1 op de 10 mensen in Nederland laaggeletterd is. Dit blijkt uit het International Adult Literacy Survey (IALS-onderzoek) dat eind jaren negentig gehouden is. Verder hebben we verschillende keren prinses Laurentien gezien, die zich over dit probleem heeft ontfermd. Zo gaat zij op de dag van de alfabetisering het land in, bijvoorbeeld om te kijken hoe er in bedrijven met laaggeletterdheid wordt omgegaan. Ook in het kabinetsbeleid van Balkenende II werd veel waarde gehecht aan de aanpak van laaggeletterdheid. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft het Aanvalsplan

Laaggeletterdheid gepresenteerd, waarvan de hoofddoelen zijn om meer mensen te laten participeren in de volwasseneducatie en gemeentes een grote rol te laten spelen omdat zij dicht bij de mensen zouden staan. Ook de aanpak van vroegtijdige schoolverlaters hoort bij dit plan, waarbij bevorderd wordt dat leerlingen een diploma halen. Deze plannen zouden gerealiseerd moeten worden tussen 2006 en 2010 en komen voort uit eerdere plannen om laaggeletterdheid aan te pakken.

Ook over het vmbo hebben we de laatste tijd veel kunnen lezen. Het vmbo staat voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs en bestaat sinds 1999 ter vervanging van de mavo, het vbo en sommige typen van het speciaal onderwijs. De bedoeling van deze verandering was de aansluiting tussen het

voormalig mavo/vbo/vso op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) te verbeteren. Ongeveer 60% van de middelbare scholieren zit op het vmbo. Het vmbo heeft echter vanaf zijn ontstaan al veel te verduren gehad. Verhalen over het lager wordende niveau van de leerlingen, bijvoorbeeld met betrekking tot geletterdheid, komen het imago van het vmbo niet ten goede. Uit het IALS-onderzoek bleek dat relatief veel jongeren (7%) tussen de 16 en 19 jaar laaggeletterd zijn. De helft daarvan spreekt een andere moedertaal dan Nederlands. Veel van die jongeren hebben hun opleiding niet afgemaakt of zijn niet verder gekomen dan de mavo. Er worden veel testen met kinderen gedaan en er worden veel beleidsplannen gemaakt om het onderwijs te verbeteren, maar ik kon nergens vinden hoe het er nu eigenlijk aan toe gaat op

een vmbo met betrekking tot geletterdheid. Dat wilde ik dus, in het kader van mijn bachelorwerkstuk, gaan onderzoeken. Zo vroeg ik me af hoe er in de les met lezen en schrijven wordt omgegaan; hoe geeft de docent uitleg, gebeurt dit mondeling of met sheets? Wat voor opdrachten krijgen de leerlingen en wat voor eisen worden daaraan gesteld? Hoe gaan de leerlingen om met de opdrachten, hoe gebruiken ze hun boeken en wat vinden ze van lezen binnen of buiten de school? Wat wordt er binnen de school gedaan om problemen met lezen en schrijven op te sporen en op te lossen? Kortom: ik heb alles geobserveerd wat met geletterdheid te maken heeft om te kijken of er verklaringen zijn te vinden voor het maatschappelijk gegeven dat veel leerlingen laaggeletterd de school verlaten.

Onderzoek

Dit onderzoek is een beschrijvend onderzoek door middel van een casestudy. Dat wil zeggen dat ik een week (van maandag tot en met vrijdag) heb meegelopen met alle lessen van één klas. Ik heb gekozen voor een casestudy omdat, als je één klas volgt, je de leerlingen en docenten een beetje leert kennen en in de gaten krijgt hoe het groepsproces werkt. Daardoor kun je iemands uitspraken beter op waarde schatten. Zegt iemand bijvoorbeeld iets om stoer te doen of meent hij het echt? Verder kun je het niveau van geletterdheid van de

leerlingen na een paar dagen ongeveer inschatten. Daarbij is het fijn dat de leerlingen je gaan kennen en uit zichzelf meer gaan vertellen. In het begin van de week is een vreemde in de klas toch een beetje onwennig. Voor docenten geldt overigens hetzelfde. Zij gingen later in de week ook meer vertellen. De school waar ik heb meegelopen is een vmbo-praktijkschool in het zuiden van het land. Ik heb voor deze school gekozen omdat het een echte vmbo-school is (zonder havo en vwo). Verder worden er op deze school op alle niveaus praktijklessen gegeven. Ik wilde graag weten hoe die verweven waren in het programma omdat ze, vooral op de lagere vmbo-niveaus, een groot deel uitmaken van het lesprogramma. De klas die ik heb gevolgd is een derde klas van de gemengd-theoretische leerweg. Dat is het hoogste niveau binnen de school. Op andere vmbo's bestaat ook nog een theoretische leerweg. Gedurende mijn stageweek zaten er 21 leerlingen in deze klas. De leeftijd van deze leerlingen is 15 à 16 jaar. Ik heb deze klas gevolgd omdat lagere niveaus zoveel uren praktijk hebben, dat er veel minder te observeren viel. Deze klas heeft één dag in de week praktijk, zodat ik zowel voor de theorievakken als voor de praktijkles voldoende observaties kon doen. De zaken waar ik in mijn observaties aandacht voor had, zijn te verdelen in de onderdelen beleid, materiaal, lessen, leerlingen en docenten.

Gedurende deze week heb ik vooral achterin de klas plaatsgenomen, tenzij er een plaats vrij was naast een leerling. Op die laatste manier kon ik meekijken hoe een leerling omging met uitleg van een docent of hoe hij zijn huiswerk maakte. Tijdens uitleg van de docenten heb ik mij onopvallend gedragen. Bij zelfstandig werken heb ik gepraat met de leerlingen die op dat moment om mij heen zaten. Om onrust te voorkomen wilde ik niet door de klas heen gaan lopen. Ik zorgde ervoor regelmatig bij andere leerlingen te gaan zitten om verschillende meningen te horen. Docenten heb ik vooral in de pauzes en aan het begin en het eind van de lessen gesproken. Ik heb zowel met docenten van de klas die ik gevolgd heb als met docenten van lagere niveaus gepraat. Ten slotte hebben leerlingen verteld over lezen en schrijven op school en daarbuiten.

Resultaten

Het blijkt dat het *beleid* van de school erop gericht is leerlingen te laten functioneren binnen de opleiding en de leerlingen plezier in school te laten houden. Leerlingen worden aan het begin van het eerste schooljaar getoetst door middel van een lees- en spellingtoets. Zijn de resultaten niet goed genoeg om een opleiding te kunnen volgen, dan wordt in het eerste jaar remedial teaching gegeven. Dit wil zeggen dat gedurende een jaar een leerling vier uur

per week hulp krijgt bij de basisvaardigheden op het gebied van rekenen en taal. Na dat jaar worden de leerlingen weer getoetst. Is het niveau niet voldoende omhoog gegaan, dan gaat men ervan uit dat het er waarschijnlijk niet in zit en krijgt de leerling een aantekening in het leerlingdossier. Het is dan aan de klassendocent en de vakdocenten om te bepalen of de leerling extra aandacht nodig heeft. Om het plezier in school te behouden wordt er weinig aan huiswerkcontrole gedaan.

Binnen de *lessen* is steeds een groot gedeelte van de tijd ingeruimd voor zelfstandig werken omdat leerlingen hun aandacht niet al te lang bij klassikale uitleg kunnen houden en het beleid van de school is om zo weinig mogelijk huiswerk mee te geven. Klassikale uitleg gebeurt gedurende 20 à 30 minuten en gaat meestal mondeling, al dan niet aan de hand van aantekeningen op het bord. Na het klassikale gedeelte gaan de leerlingen zelf aan het werk. De ene docent loopt rond en beantwoordt vragen, de andere spreekt leerlingen zelf aan en kijkt hoe het gaat met het huiswerk. Een enkele docent blijft voor de klas zitten.

De leerlingen hebben wat betreft het *materiaal* veel schriftelijk aanbod. Er worden vaak omvangrijke theorieboeken gebruikt, zelfs bij de praktijkles. Echter, de gebruikte werkboeken vragen naar mijn idee niet veel van de

leerlingen. Bij de tekst uit een theorieboek worden vragen gesteld in een werkboek. Meestal wordt er in een werkboek gevraagd naar de uitleg van een definitie (die dan letterlijk terug te vinden is onder een bepaald kopje in het theorieboek), of er wordt bijvoorbeeld gevraagd om kruisjes in een tabel in te vullen of er moet een woord, cijfer of korte zin ingevuld worden. Deze vragen zijn makkelijk in te vullen omdat het goed terug te vinden is in het theorieboek. Wordt er echter meer gevraagd, bijvoorbeeld het zelf beredeneren van een antwoord, dan blijft de ruimte onder de vraag erg vaak leeg. Hoewel het theorieboek dus veel tekst bevat en het eigenlijk wel de bedoeling is dat deze verwerkt wordt, zijn er maar weinig leerlingen die dat ook doen.

Hier speelt uiteraard ook de docent een belangrijke rol. Loopt een docent rond en kijkt hij in de boeken van de leerlingen, dan maken de leerlingen de opdrachten ook beter. Een ander voorbeeld van mager gebruik van het materiaal is de theorie die hoort bij het praktijkgedeelte. Ook hier dienen de leerlingen veel tekst te verwerken, maar omdat het proefwerk dat ze daarover zouden krijgen al letterlijk in het boek staat, zijn weinig leerlingen bereid deze moeite te doen. Verder wordt het produceren van teksten niet veel geoefend. In een les Nederlands moest een stuk geschreven worden over het leven van een schrijver. Dit mocht door middel

van 'knippen en plakken' vanaf internet gebeuren waardoor er naar mijn mening niet geoefend wordt met het zelfstandig opbouwen en schrijven van een tekst. Het onderdeel 'schrijfvaardigheid' bij een proefwerk Engels ten slotte bestond uit een al gegeven brief waarin enkele woorden ontbraken die door de leerlingen ingevuld moest worden. Voor elk in te vullen woord kon gekozen worden uit twee mogelijkheden.

Ik heb gemerkt dat het taalniveau van de leerlingen van de gevolgde klas redelijk goed is. Schrijven op microniveau gaat goed, leerlingen weten hoe ze een zin op moeten bouwen. Schrijven op mesoniveau (alinea) en macroniveau (hele tekst) is lastiger. Leerlingen vinden het moeilijk voor zichzelf duidelijk te maken wat de bedoeling is van een tekst en hoe ze dat het best over kunnen brengen. Argumenteren wordt bijvoorbeeld erg lastig gevonden. Uit een opdracht waarin een betoog geschreven moet worden blijkt dat er zelden sprake is van een opbouw en dat argumenteren vaak bestaat uit het anders formuleren van de stelling. De leerlingen lezen buiten de verplichte stof voor school erg weinig. Lezen wordt als niet leuk ervaren. Vooral als er problemen als dyslexie bij komen kijken is lezen niet leuk. De leerlingen beseffen wel dat het belangrijk is goed te kunnen lezen en schrijven. Ze denken dit in hun latere loopbaan nog nodig te hebben. Zelf

Probleem	Voorbeeld	Aanbeveling
Er is weinig begeleiding en controle.	Bij een docent die rondloopt en op informele wijze het gemaakte werk controleert, wordt beter gewerkt dan bij een docent die dat niet doet en alleen voor in de klas zit.	Controle van het gemaakte werk is erg belangrijk; leerlingen die het werk hebben gemaakt kunnen gecompimenteerd worden. Dit kan tijdens het zelfstandig werken in de klas zodat er geen tijd van het centrale lesgedeelte afgaat en andere leerlingen verder kunnen werken.
Er worden lage eisen gesteld vanuit werkboeken en vanuit opdrachten van docenten zodat de theorie niet grondig bestudeerd wordt.	Werkboeken vragen vaak niet meer dan het invullen van een woord of korte zin, docenten geven soms opdrachten die weinig inspanning vergen door bijvoorbeeld 'knippen en plakken' te gebruiken.	Een goede oefening zou zijn om leerlingen wel degelijk te laten oefenen met het zelf produceren van teksten. Om te zorgen dat leerlingen serieus met werkboeken aan de slag gaan kan ook hier controle werken.
Motivatie van leerlingen en docenten.	Leerlingen zeggen lezen en schrijven belangrijk te vinden, maar ze hebben nog niet de verantwoordelijkheid zelf tot dat doel te komen.	Leerlingen waarderen het als een docent ziet wat ze hebben gedaan, hierdoor raken zij zelf meer gemotiveerd.

denken de leerlingen goed te kunnen lezen en schrijven.

De *docenten* vinden het taalniveau van de klas erg goed. Ze geven dan ook zelden bijles en het niveau van de lessen wordt niet gedifferentieerd, omdat de leerlingen volgens de docenten geen problemen hebben met lezen en schrijven. Wel merken de docenten dat leerlingen in de loop van de jaren een steeds kleinere woordenschat krijgen. Dit zou bij het begrijpend lezen problemen kunnen gaan geven. Docenten vinden het vooral belangrijk dat leerlin-

gen een diploma halen. In de les worden dan ook vaak dingen geoefend die direct op het examen gericht zijn.

Conclusies en aanbevelingen

Mijn mening is dat er niet optimaal gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheden om geletterdheid te vergroten. Hiervoor lijken enkele sleuteloorzaken te zijn.

Op de eerste plaats hebben leerlingen veel begeleiding nodig, bijvoorbeeld bij het schrijven van een tekst of bij het controleren van het huiswerk. Helaas

wordt die begeleiding niet altijd gegeven. Huiswerk wordt niet vaak gecontroleerd omdat dit de sfeer in de klas zou bederven. Ik denk echter dat af en toe controleren wel goed zou zijn, ook al ontstaat er volgens docenten dan discussie en gaat er tijd verloren omdat die dan besteed wordt aan mensen die hun werk niet goed doen ten koste van mensen die wel hun best doen. Controle kan echter ook positief werken door leerlingen die het goed doen te complimenteren. Het houdt de leerlingen scherp en het zorgt naar mijn

O N D E R D E L O E P

mening voor meer motivatie dan een docent die alleen maar voor de klas zit. De docenten zelf zien geen problemen met betrekking tot geletterdheid, ze vinden het niveau van de leerlingen uit de gevolgde klas, vooral in vergelijking met de lagere niveaus, al hoog.

Ten tweede worden er weinig eisen gesteld aan de taken in de werkboeken. Deze zorgen ervoor dat de stof niet echt gelezen hoeft te worden om toch aan de opdrachten te voldoen. Leerlingen oefenen dus niet vaak in het verwerken van grotere stukken tekst en ze hoeven niet kritisch om te gaan met deze teksten.

Ook het toetsen van de andere vakken vraagt niet altijd veel van de leerlingen. Bij Nederlands bijvoorbeeld wordt literatuur getoetst door in proefwerkvorm vragen te geven over een boek. Dit wordt nog maar kort zo gedaan.

Daarvoor werden leesverslagen gemaakt, maar de docenten merkten dat de leerlingen die vaak van internet afhaalden. Omdat de docenten wilden dat de leerlingen boeken lezen en dat

dit ook gecontroleerd kon worden, werd het proefwerk ingevoerd. Naar mijn mening zorgt dit er niet voor dat er interactief met lezen wordt omgegaan.

Ik denk dat leerlingen het ook leuker gaan vinden als er op een meer aantrekkelijke manier met lezen en schrijven wordt omgegaan. Er is namelijk veel met literatuur te doen. Je kunt kijken naar thema's in een boek die betrekking hebben op de leefwereld van de jongeren en je kunt leerlingen vragen hun mening te geven. Dit zou bijvoorbeeld kunnen gebeuren in de vorm van een discussie of een leesverslag. De vraag is of de docenten hierin de goede keuze hebben gemaakt. Ook nu heeft ongeveer slechts tweederde van de klas het boek gelezen.

Ten slotte speelt de motivatie van de docenten en leerlingen een grote rol. De docenten hebben de laatste jaren veel veranderingen meegemaakt op onderwijsgebied. In de docentenkamer, maar ook in de klas heb ik gemerkt dat niet iedereen even gemotiveerd is om

voor de klas te staan en om het beste in de leerlingen naar boven te halen. De leerlingen zelf beseffen dat het belangrijk is een diploma te behalen en dat daarvoor een en ander gedaan moet worden. Echter, op de korte termijn is huiswerk maken en goed opletten in de klas niet het belangrijkste. Opvallend is het verschil in docenten. Bij een docent die vooral voor de klas zit, bij wie de leerlingen zelf hun werk moeten nakijken omdat dat volgens de docent hun eigen verantwoordelijkheid is, wordt veel minder goed gewerkt dan bij een docent die steeds rondloopt, aan leerlingen vraagt hoe het met het huiswerk gaat en regelmatig in de werkboeken van de leerlingen kijkt. Docenten kunnen op die manier een positievere houding bij leerlingen bewerkstelligen en ik merkte ook dat de aanpak van deze docent door de leerlingen werd gewaardeerd.

In het kader worden enkele problemen nog even kort samengevat en van een aanbeveling voorzien.

D E K R A N T I N D E K L A S

En nu ben ik sterk

En nu ben ik sterk is een kort verhaal uit het leven gegrepen over Sara. Een verhaal dat zowel voor NT1- als NT2-cursisten geschikt is en over een herkenbaar thema gaat. Ook al kunnen sommige woorden lastig zijn (bijvoorbeeld druktemaker), door de herkenbaarheid van het thema kan optimaal een beroep gedaan worden op de strategie van het voorspellend lezen. In de context van een kind van vier is druktemaker een begrip dat makkelijk begrepen kan worden, terwijl het als los woord problemen oplevert om te lezen.

RIA VAN ADRICHEM